

*Черчата Л. М.,**orcid.org/0000-0002-4335-3282**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри загального і слов'янського мовознавства та іноземних мов
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

СПОСОБИ РЕПРЕЗЕНТУВАННЯ ІРОНІЇ У ТВОРЧОСТІ СТІВЕНА ЛІКОКА

Анотація. Іронію, як і будь-який складний лінгвістичний концепт та специфічний засіб мовного вираження, можна розглядати на кількох рівнях: через призму її конструкції, способу та засобу вираження, походження, особливостей розуміння тощо. Дослідження і ґрунтовний аналіз способів репрезентування іронії у прозі можливе лише за умови наявності наочних прикладів. Завданням цього дослідження є аналіз авторського прийому відтворення іронії у творах Стівена Лікока. Стаття присвячена дослідженню концепту «іронії» як засобу творення комічного у художніх текстах. Окреслено завдання дослідження, що проявляється у комплексному аналізі лінгвістичних методів, які забезпечують досягнення комічного ефекту. Увагу зосереджено на одночасній реалізації словникового та контекстуального значення лексеми, що стоять у опозиції по відношенню одна до одної як основній суті іронії. Виокремлено способи вираження іронії у англомовному художньому дискурсі. На прикладі творчості канадського письменника, гумориста Стівена Лікока продемонстровано способи репрезентування іронії у невеликих оповіданнях. Визначено, що в сатири, як літературному двоплановому творі, значну роль відіграє прийом невідповідності, який використовується для створення комічного ефекту на сюжетному, образному та мовному рівнях. Зосереджено увагу на фонологічному підході як одному із способів ідентифікації іронії. Наведено приклади авторських словотвірних зразків, продемонстровано застосування автором неологізмів та сленгу. Особливо акцентовано на таких стилістичних фігурах, як алогізм і каламбур, окреслено лінгвістичні особливості зевгми та продемонстровано методику її інтегрування у сатиричне оповідання. Вказано на проблеми, що виникають у процесі перекладу. З'ясовано, що перелічені у роботі методи вираження іронії покликані формувати загальний образ сатиричного твору, що є основним художнім завданням літературного комізму. В англомовному художньому дискурсі інтенсивність іронічної насмішки може бути різною: її ступінь коливається від легкої, дружньої та доброзичливої до злої, уїдливої та саркастичної, тобто прямо пропорційно залежить від емоційної насиченості критики, яку передає емоція.

Ключові слова: іронія, каламбур, стилістичні засоби, тропи, сарказм, зевгма, контекст, парадоксальність.

Постановка проблеми. Іронію, як і будь-який складний лінгвістичний концепт та специфічний засіб мовного вираження, можна розглядати на кількох рівнях: через призму її конструкції, способу та засобу вираження, походження, особливостей розуміння тощо. У науковій спільноті під іронією прийнято розуміти художній троп, що інтенсифікує глузливу-критичну експресію як суб'єктивне бачення митця до пред-

мету зображення. Іншими словами, вона часто служить інструментом правди, для замаскування хвалькуватої брехні.

Під час аналізу вказаного поняття особливого значення набуває контекст як спосіб декодування іронії. В цьому світлі йдеться про інтелектуалізм художнього тропу, зростання його ролі у художньому мистецтві, белетристиці чи публіцистиці; сприяння розширенню механізмів й способів інтегрування іронії в літературний твір.

Одним із найліпших творчих доробків, що відомі своєю переповненістю іронії, слід вважати роботи канадського письменника Стівена Лікока. Майстер опису комічних ситуацій залишив у спадок велику кількість оповідань та пародій гумористичного характеру, що містять алюзії як на політичне, так і буденне життя; леймотивом у його творах прослідковуються авторські звернення до питань письменницької майстерності. Його праці з теорії та техніки гумору не витримали випробування часом, проте саме вони дають уявлення про особистість автора, його ідеї та ставлення до іронії як такої.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналогічне питання вже було предметом дослідження у роботах М. Волкової [1], О. Баловневої [2], Т. Некряч [3], Н. Салихової [5], Р. Семківа [6] С. Походні [7], а когнітивний і комунікативний аспекти опрацьовувались на базі матеріалів англомовного художнього дискурсу у працях А. Кам'янець та О.Б. Шонь та інших. Проте аналіз наявних робіт науковців дозволяє підтвердити необхідність подальшого теоретичного осмислення в силу суперечливості висновків авторів. Це стосується оцінки прийомів відтворення іронії, її співставлення та екстралінгвального диференціювання із «сатирою» та «постіронією», діапазону наявних лексичних засобів для вираження іронії в залежності від ситуативного кейсу через призму творчості Стівена Лікока.

Мета статті. Дослідження і ґрунтовний аналіз способів репрезентування іронії у прозі можливе лише за умови наявності наочних прикладів. Тому цілком логічно, що метою нашого дослідження є аналіз авторського прийому відтворення іронії у творах Стівена Лікока.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи поставлене завдання, у статті було використано як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження, що в комплексі забезпечують цілісний підхід до вирішення поставлених питань: описовий, метод аналогії та узагальнення, аналіз та синтез, порівняльний.

У науковій літературі під іронією прийнято розуміти комплексне, багатогранне явище, поширене у більшості комунікативних сфер, особливо в художньому мовленні. Складність вивчення означеного феномена насамперед зумовлюється

можливістю дослідження його із різних ракурсів і параметрів. Навіть більше, на відміну від метафори чи метонімії, які теж є різновидами художніх тропів, іронія за своєю сутністю репрезентується як компонент естетичної категорії комічного, безпосередній його результат.

Характерно, що іронія базується на певній грі слів: одночасно накладається подвійне бачення, двоплановість, із реалізацією прямого та переносного значення слова. Така гра є фактичним відхиленням від встановленої лінгвістичної норми та виявляється у порушенні лексичного, семантичного, граматичного, фонетичного рівня. За рахунок цього, власне, формуються нові стилістичні мовленнєві фігури. З лінгвістичного погляду, іронія розкривається в аспекті модальності і є різновидом суб'єктивної модальності, яка несе в собі вираження критичної оцінки автора. Складність і особливість висловлювань з іронічною модальністю полягає в тому, що в них одночасно містяться дві полярні оцінки: одна (зі значенням «+») – експліцитна, інша (із значенням «-») – імпліцитна. Наразі прийнято диференціювати класичну, романтичну, комічну (протиставлення загального й індивідуального), вербальну (невідповідність сказаного і задуманого), ситуативну (результат дії / події, який суперечить очікуваному), драматичну (трагічну) види іронії.

У сучасній філології одним із ключових підходів для визначення іронії слід уважати фонологічний. Так, цілком обґрунтованим є твердження щодо неможливості декодування іронічного висловлювання без урахування симбіозу двох факторів – інтонації та контексту. Особливості просодичних якостей такого висловлювання зазвичай зводяться до провокуючої інтонації, легкої лабіалізації, зміни діапазону / тембру голосу, збільшення частоти основного голосу. Що стосується контексту та лексико-стилістичних засобів творення іронічного ефекту, зокрема в англійському художньому дискурсі, то тут важливо продемонструвати наочний приклад із літератури. З-поміж великої кількості «майстрів гумору» особливе місце належить канадському письменнику Стівену Лікоку.

Для передачі сатиричного автор широко застосовує такі вищезгадані стилістичні прийоми, як метафору, метонімію, гіперболу, персоніфікацію. В цьому разі підтверджується наявність у іронії властивості проникати в усі види тропів, утворюючи, за аналогією, іронічну літоту, гіперболу, порівняння. Своєю чергою в оповіданні *"The Conjuror's Revenge"* Лікок використовує для вираження іронії голофразис. Він часто повторює: *"He-had-it-up-his-sleeve"*, *"The-rings-were-up-his-sleeve"*, *"He-has-a-hen-up-his-sleeve"*, *"He-has-a-lot-of-hens-up-his-sleeve"*. Окрім цього, за логікою сюжету, у рукаві фокусника мало бути сховано багато цікавих речей: *"in addition to the rings, hens, and fish, several packs of cards, a loaf of bread, a doll's cradle, a live guinea-pig, a fifty-cent piece, and a rocking-chair"* [11, с. 28–30].

Прикладом зазначеного може слугувати особистий досвід автора, здобутий у часи перебування у Великобританії. *"Not one of the officials seemed to care to look at my things or to have the politeness to pretend to want to. I had arranged my dress suit and my pyjamas so as to make as effective a display as possible: a New York customs officer would have been delighted with it. Here they simply passed it over. "Do open this trunk", I asked one of the officials, "and see my pyjamas." "I don't think it is necessary, sir", the man answered. There was a coldness about it that cut me to the quick"* [12].

Наведений приклад достеменно показує, як автор досягає реалізації іронічного опису за допомогою надзвичайної, безглуздої гіперболізації.

Неодноразово іронія Лікока межує із сарказмом, що може бути проілюстровано таким прикладом: *"He threw three jokes, one after the other, into the heart of a huge, silent audience without effect. He might as well have thrown soap bubbles"* [12]. Такі епітети, як *huge, silent*, привертають увагу до іронічності ефекту подій. Використання такого прийому автором можна трактувати як поєднання слів, що базується на взаємодії предметно-логічних і емоційних значень. Своєю чергою у разі з епітетом *wild*: *"On many occasions I received on appearing a wild burst of applause under the impression that I was somebody else"*, доцільно акцентувати на втраті предметно-логічного значення і передачі ним виключно емоційного (гумористичного) сенсу.

Наочним прикладом інтегрування парадоксальності, шляхом якої репрезентується іронічність у творах сатирика, слугують оповідання *"How to be a Doctor"*, *"How to live to be 200"*. Описуючи прийом у лікаря, автор застосовує лексику професійних боксерів, що тим самим іронізує все, що прийнято вкладати у концепт «кваліфікований лікар»: *the doctor goes behind the patient and strikes him a powerful blow in the back; turns suddenly and lets him have a left hook under the heart; counts ten; fetches him a blow in the stomach that doubles him up speechless*. Перелік допустимого (в харчуванні пацієнта) визначається особистими вподобаннями та настроєм лікаря (*meat, vegetables, starch, glue, cement, anything you like*). Досить кумедною є й авторська алегорія, яка вказує на те, що хворий не має відчувати страху до бацили, а навпаки – має потоваришувати з нею: *look it in the eye, speak to it... it will understand. I had a bacilli once, called Fido, ... I never knew more affectionate companion, and when it was run over by an automobile, I buried it in the garden with genuine sorrow* [12] (персоніфікація).

Подібний метод прослідковуємо й у творі *"Soaked in Seaweed: or, Upset in the Ocean"*, що має підзаголовок «старовинна морська розповідь». Тут знаходимо такий опис битви матросів корабля «Підкорювач глибин» із піратами: *"Then the fight began. It lasted two hours – with fifteen minutes off for lunch. It was awful. The men grappled with one another; kicked one another from behind, slapped one another across the face, and in many cases completely lost their temper and tried to bite one another"* [12]. Сюжет оповідання налаштовує читача на формування в його уяві образу сильних духом, витривалих, мужніх чоловіків, що поетапно змінюється й нівелюється за рахунок протилежних деталей: *"I went forward to the men's quarters – a plain room in the front of the ship, with only a rough carpet on the floor, a few simple arm-chairs, writing-desks, spittoons of a plain pattern, and small brass beds with blue-and-green screens. It was Sunday morning, and the men were mostly sitting about in their dressing-gowns"* [12].

Шляхом додавання суфікса чи закінчення Лікок міксує насправді існуючі хвороби із самостійно вигаданими ним назвами, що видно із твору *"A New Pathology"*. У такий спосіб відбувається досягнення іронічного ефекту: *Pantaluae – pantaloons; Porrigia – porridge; Odditus – odd; Sterilitas – steril*. Загалом практику словотворення (*extinct battle-horse*), застосування авторських неологізмів (*life-waggon, death-cart*) чи сленгу можна вважати типовою особливістю гумористичних оповідань Лікока. Щодо послуговування сленговою лексикою, то зазначимо, що окремі слова, які знаходимо в оповіданнях письменника, є характерними для словника засобів масової інформації та більше притаманні кримінальній хроніці: *gun-men, yeg-man, joy-ride, death-cell, thug*. Досвід комунікації із

журналістами у автора супроводжується вживанням таких сленгових зразків як *dynamo*, *battle-horse*, *extinct volcano*:

The trouble is that I had not understood that London reporters are supposed to look at a man's personal appearance. In America we never bother with that. We simply describe him as a "dynamo". For some reason or other it always pleases everybody to be called a "dynamo", and the readers, at least with us, like to read about people who are "dynamos", and hardly care for anything else.

In the case of very old men we sometimes call them "battle-horses" or "extinct volcanoes", but beyond these three classes we hardly venture on description. So I was misled. I had expected that the reporter would say: "As soon as Mr. Leacock came across the floor we felt we were in the presence of a "dynamo" (or an "extinct battle-horse" as the case may be" [12].

На думку М. Волкової, сократівська іронія є улюбленим прийомом автора. З огляду на це можна стверджувати про домінування у його творчості класичного виду іронії. Леймотив античності віднаходимо навіть у виборі стилістичних фігур, присутніх у прозі автора. Так, коли кількість однорідних членів, семантично різних, але приєднаних до одного і того ж дієслова, зростає, ми маємо справу із семантично помилковими ланцюгами, які за своєю природою є різновидом стилістичної фігури зевгми (*zeugma*). Термін походить від фігури, котру використовували у традиційній античній риторичі. Зазвичай це остання лексема із ланцюга, яка випадає з тематичної групи, тим самим формуючи жаргівливий ефект: *"A Governess wanted. Must possess knowledge of Romanian, Russian, Italian, Spanish, German, Music and Mining Engineering"*. Зазначене є прикладом класичної зевгми: зв'язки між дієсловом, з одного боку, та кожним із залежних членів, з іншого, мають різну інтенсивність та стабільність. Здебільшого один із них (разом із дієсловом) утворює фразеологічну одиницю або кліше, внаслідок чого дієслово втрачає частину свого смислового навантаження та самостійності.

Його творча спадщина не обмежується описом абсурдних ситуацій або лише твердою дотепністю з каральною сатирою. Врівноважену стриманість складніше виявити, ніж різкий напад, вона менш барвиста, щоб бути легко помітною, але у цьому є своя власна унікальність. Така стриманість рівноцінна самозбереженню в Канаді.

У новелі *"Gertrude the Governess"* Лікок типізує характерну для багатьох аристократичних прізвищ Англії особливість – невідповідність між фактичним вимовою і вимовою, що виходить із написання. Назву замку *"Knotacentinum Towers"* автор пропонує вимовляти як *"Nosham Taws"*, висміюючи складність англійської орфографії і розбіжність вимови з написанням англійських антропонімів. *"But it is not necessary to pronounce either of these names in reading them"*, – зазначає письменник.

Не хуте Лікок застосуванням такого стилістичного прийому, як каламбур, що є прямим порушенням принципу тотожності. У тексті *"Maddened by Mystery"* головний герой отримує телеграму, в якій було сказано: *"The Prince of Wurttemberg has a long, wet snout, broad ears, very long body, and short hind legs"*. Лексема *snout* в англійській мові має два значення: «морда» і «ніс». Грунтуючись на контексті, доречно вживати слова в денотативному значенні (тобто морда собаки), однак детектив сприймає лише друге, конотативне значення і навіть знаходить йому пояснення: *"Addicted obviously to drinking"*.

Повертаючись до *"Gertrude the Governess"*, зустрічаємо також факт використання каламбуру, який, на жаль, втрача-

ється під час перекладу українською мовою: *"Even the dumb creatures seemed to admire her in their own dumb way. The dumb rooks settled on her shoulder and every dumb dog around the place followed her"* [12]. В цьому разі актуалізатором комізму є одночасна реалізація в контексті двох значень багатозначного слова.

Ще одна стилістична фігура – алогізм – в художньому творі виникає в результаті порушення узв'язаності слів, які за рахунок свого лексичного значення відображають зв'язку, якої не існує в дійсності. Цю стилістичну фігуру можна вважати характерною особливістю творчої манери Стівена Лікока. Навмисне порушуючи логічні поєднання в тексті, письменник підкреслює внутрішню комічну суперечливість ситуації. Алогізми в текстах письменника реалізуються через невідповідність синтаксичного і смислового руху мови: *"The island became my home. There I eked out a miserable existence, feeding on sand and gravel and dressing myself in cactus plants. Years passed. Eating sand and mud slowly undermined my robust constitution. I fell ill. I died. I buried myself. Would that others who write sea stories would do as much"* [12].

Як і вищезазначені стилістичні фігури, алогізм використовується для висміювання типових рис того чи того жанру, як, наприклад, проявів пихатості у лицарському романі *"Guido the Gimlet of Ghent"*: *"He placed himself under a vow that he would eat nothing, save only food, and drink nothing, save only liquor, till such season as he should have performed his feat"*. Однак у деяких випадках безглуздість чи абсурдність може бути помічена тільки уважним читачем: *"... while about her waist a stomacher of point lace ended in the ruffled farthingale at her throat"* (*farthingale* – це широка спідниця на тонких сталевих обручах). У цьому ж творі зустрічається алогізм, в якому автор зіставляє моменти, котрі не мають між собою нічого спільного: *"At times in her presence he would fall, especially after dinner, into a fit of profound subtraction"*. Лексема *subtraction* (віднімання) не має ніякого відношення до конкретної ситуації, підкреслює навмисність, пафосність почуттів героїв. Тут же віднаходимо двокомпонентний алогізм: *"After he had left, Gertrude had found her aunt in a syncope from which she passed into an apostrophe and never recovered"*. Медичний термін *syncope* (непритомність) змінюється лінгвістичним терміном *apostrophe*.

Таким чином, порушуючи семантичну, лексичну, і композиційну логічність, послідовність художнього тексту, Стівен Лікок зводить до абсурду деякі літературні прийоми. Вищезазначені методи вираження іронії покликані формувати загальний образ сатиричного твору, що є основним художнім завданням літературного комізму.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна підсумувати, що в оповіданнях Стівена Лікока комічний ефект відчутний лише тоді, коли читач усвідомлює іронічний заряд нарративного дискурсу, розуміючи, що лише певною мірою те, про що йде мова, конфігурує із дійсністю. Зокрема, встановлено, що до основних засобів формування комічного ефекту у англійському художньому дискурсі відносять прояви так званої невідповідності на всіх мовних рівнях: фонетичному, лексичному (зевгма, каламбур, алюзія, оксюморон, гіпербола, епітети та інші тропи), текстово-жанровому (змішання стилів, порушення композиційної структури тощо). Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо у виокремленні та пошуках художнього підтвердження у сучасних джерелах прояву нової форми – постіронії, тобто фактичної межі між серйозністю промови та осадом серйозності (іронічними намірами).

Література:

1. Баловнева О.О. Іронія та засоби її реалізації у творчості Стівена Лікока. *Вісник Житомирського педагогічного університету*. Випуск 11. Філологічні науки № 11. 2003. С. 154–156.
2. Волкова М.Ю. Творчість Стівена Лікока як представника канадської гумористичної літератури в оцінках літературних критиків. *Англістика та американістика: [зб. наук. праць] ред. кол.: А.І. Анісімова (голов. ред.), Т. М. Потніцева (заст. голов. ред.) [та ін.]* Дніпро : ЛІРА, 2015. Вип. 12. 240 с.
3. Ralph L. Curry. Stephen Leacock, Humorist and Humanist: (Garden City, N.Y., Doubleday, 1959. p. 152. 383 p.
4. Кам'янець А.Б., Некряч Т.Є. Інтертекстуальна іронія і переклад : монографія. Київ : Видавець Карпенко В. М., 2010. 176 с.
5. Салихова Н.К. Языковая природа и функциональная характеристика стилистического приема иронии (на материале английской и американской литературы XVIII-XIX в.): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Москва, 1976. 24 с.
6. Семків Р. Іронічна структура: типи іронії в художній літературі. Київ : КМ Академія, 2004. 135 с.
7. Походня С.И. Языковые виды и средства реализации иронии : монографія. Киев : Наукова думка, 1989. 128 с.
8. Шонь О.Б. Мовностилістичні засоби реалізації гумору, іронії і сатири в американських коротких оповіданнях : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2003. 20 с.
9. Короткова Л.В. Іронія як форма парадоксального в англomовному художньому дискурсі. *Сучасні філологічні дослідження та навчання іноземної мови в контексті міжкультурної комунікації*: зб. наук. праць. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. с. 346–355.
10. Leacock S. The Conjuror's Revenge. *Expert from Magicol* № 175. May 2010. p. 28–30.
11. Калига О.М. Засоби іронії в малій прозі (кінець ХХ – початок ХХІ століття) : монографія. Київ : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. 238 с.
12. Watt F. Nationalism in Canadian Literature. *Nationalism in Canada*. ed., P. Russel. Toronto : MCS, 1966. 445 p.

Cherchata L. Ways of representing irony in the works of Stephen Leacock

Summary. The article is devoted to the study of the concept of “irony” as a means of creating the comic in literary texts. The task of the research, which is manifested in the complex analysis of linguistic and stylistic methods that ensure the achievement of the comic effect, is outlined. The focus is on the simultaneous realization of the vocabulary and contextual meaning of the tokens that are in opposition to each other – as the main essence of irony. Ways of expressing irony in the English-language artistic discourse are singled out. On the example of Stephen Leacock’s creative activity (the Canadian writer and humorist) demonstrated the ways to represent irony in short stories. It is determined that in satire, as a two-dimensional literary work, the technique of inconsistency, which is used to create a comic effect on the plot, image and language levels, plays an important role. The focus is on the phonological approach as one of the ways to identify irony. Examples of author’s word-forming samples are given, the author’s use of neologisms and slang is demonstrated. Special attention is paid to such stylistic figures as alogism and puns, the linguistic features of zeugma are outlined and the method of its integration into a satirical story is demonstrated. The problems that arise in the translation process are indicated. It was found that the methods of expression of irony listed in the work are designed to form a general image of a satirical work, which is the main artistic task of literary comedy. In the English-language artistic discourse, the intensity of ironic ridicule can vary: its degree ranges from light, friendly, and benevolent to evil, caustic, and sarcastic, that is, it is directly proportional to the emotional saturation of the criticism conveyed by the emotion.

Key words: irony, pun, stylistic means, tropes, sarcasm, zeugma, context, paradox.